

האסכולה הצעירה: התיאוריה של החלש כאתגר לצה"ל

האסכולה הצעירה שנוצרה במחצית השנייה של המאה ה־19 והנדבכים שנוספו לה יוצרים תיאוריות אפשריות שלפיהן עשוי לפעול האויב. על צה"ל לגבש תיאוריה שלאורה ייערך תהליך בניין כוח, וביום פקודה - הפעלתו

סירת טורפדו צרפתית מדגם 276, 1913. הספינות צוידו בכלים המאפשרים להסיר סגר ימי, ולנהל מבצעים התקפיים נגד חופי האויב הסמוכים ונגד צי הסוחר שלו

כתפיסה צבאית מאתגרת.¹ מטרתו של מאמר זה לעגן את תפיסת ה־A2/AD - ואת כלל היכולות המבצעיות המאתגרות כיום את צה"ל - במסגרת תיאורטית המשקפת התפתחות היסטורית של תיאוריה צבאית שהתגבשה בצרפת. התיאוריה, המכונה "האסכולה הצעירה" (La Jeune École), התבססה על הנחת היסוד שלפיה כוחה הימי של צרפת נחות באופן מהותי מזה של בריטניה. לפיכך מדובר ב"תיאוריה של החלש", שלפיה החלש בונה את כוחו הצבאי בהתחשב בעוצמתו של אויבו ומתוך הכרה ביתרונותיו. כתורה צבאית ימית נזנחה התיאוריה הצרפתית עוד בשלהי המאה ה־19, במיוחד לנוכח בכורת המתודה של קצין הצי האמריקני אלפרד מהן, כפי שהציגה בספרו רב החשיבות The Influence of Sea Power upon History.² עם זאת, היבטים

בחינת יכולותיו של צה"ל מול אויביה השונים של ישראל, במעגל הראשון, מצביעה על יתרון צבאי בכל הקשור לעוצמות צבאיות סדורות. דמיון נוכל למצוא גם באתגרים האמריקניים מול סין במערב האוקיינוס השקט. הסינים, שמודעים לנחיתותם הצבאית מול הכוח הקונונציונלי האמריקני, הן הימי והן האווירי, פיתחו תמהיל מבצעי שמטרתו להקשות על ארצות־הברית להתארגן ולצבור כוח שמטרתו לפגוע בכוחות הנמצאים בתוך זירת המלחמה, וזאת על־ידי שימוש בחמ"מ (חימוש מונחה מדויק) מסוגים שונים, הנורה ממרחק באמצעות מגוון רחב של פלטפורמות קרביות. את התפיסה הזאת כינו האמריקנים A2/AD (Anti-Access/Area Denial), ומדובר בתפיסת הפעלה של כוח צבאי, ולא בתיאוריה צבאית. השימוש במושג פסק אמנם בשיח הצבאי האמריקני, אך מהותו נותרה

ד"ר טל טובי, מרצה בכיר במחלקה להיסטוריה, אוניברסיטת בר-אילן

הנראה לעין, חיפשו הצרפתים מסגרת הגותית ומבצעית חדשה שתאפשר להם להתמודד עם העוצמה הימית הבריטית.⁴ ההיסטוריה הצבאית הימית לימדה שמדינה שהצי שלה היה נחות בשוואה לאויבתה לא סיכנה את כוחה הימי בהתמודדות ישירה, אלא העדיפה לחפש הגנה בתוך נמלים המוגנים בתותחי חוף ובמוקשים ימיים. תפיסה זאת קרויה "צי בכוח" (Fleet in Being), ובמרכזה צי המהווה איום רק מעצם קיומו, ולא בעקבות עריכת מבצעים התקפיים.⁵ גישה זאת עמדה בניגוד גמור לתפיסתו של מהן, ואנשי האסכולה הצעירה קבעו כי אין כל טעם בבניית צי מלחמה גדול אם לא ניתן, או שאין כל כוונה, להשתמש בו במלחמה.⁶

הם טענו כי על הצי הצרפתי לנצל את ההתפתחויות הטכנולוגיות שחלו במאה ה-19 בתחום הלוחמה הימית,⁷ לזנוח את התוכניות לבנות צי מלחמה גדול ולהתמקד בבנייתן של ספינות טורפדו קטנות, שישמשו להגנת חופי צרפת ונמליה. הספינות צוידו בכלים המאפשרים להסיר סגר ימי, ולנהל מבצעים התקפיים נגד חופי האויב הסמוכים ונגד צי הסוחר שלו.

דרכי התקשורת הימיות היו עקב אכילס מבחינתה של בריטניה, והצרפתים, שהניחו כי התקפה על צי הסוחר הבריטי תהרוס את הכלכלה הבריטית, ביקשו לנהל מלחמה כלכלית, כלומר, מלחמה בתעבורת הסחר הימית הבריטית.⁸ בשלהי המאה ה-19 התמקדו כל ציי המלחמה של המדינות השונות בבנייתן של אוניות מלחמה גדולות וצרפת זנחה עקרונות אלה.⁹ ואולם, גם אם האסכולה הצעירה נזנחה לא ניכר ביטול גורף של עקרונותיה, וגם כיום אפשר לזהותם כחלק מהאסטרטגיה ומבניין הכוח של ציים שונים, גם אם לא באופן מוצהר.

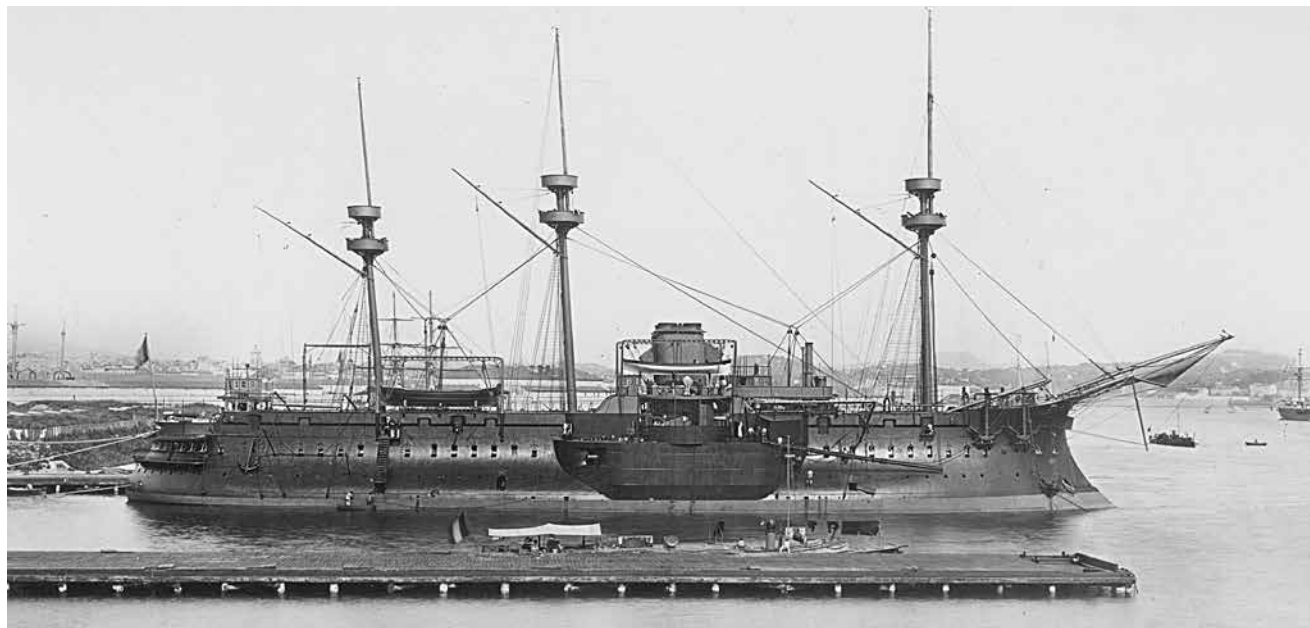
הצוללות הגרמניות בשתי מלחמות העולם

בשלהי המאה ה-19 החלה גרמניה הקיסרית לבנות צי מלחמה גדול שיתאגר את הצי הבריטי. ואולם במהלך מלחמת העולם הראשונה, ובמיוחד לאחר הקרב הימי ביוטלנד (1916),

שונים של האסכולה הצעירה נותרו רלוונטיים, וההיסטוריה מראה כי חלק מעקרונותיה השתלבו בבניין הכוח של ציים שונים במהלך המאה ה-20, בהם הצי הגרמני (בשתי מלחמות העולם) והצי הסובייטי, והצי הסיני בשלהי המאה ה-20. חלק ממקרי הבוחן במאמר זה יציגו בניין כוח ימי, אולם כל מקרה יוסיף נדבך לממד התיאורטי שבו החלש מוצא את הדרכים ואת אמצעי הלחימה שיעזרו לו להתמודד עם עוצמתו של צבא חזק. יתר על כן, בהיבט הימי הצר נוכל לטעון כי הפגיעה באח"י "חנית", במלחמת לבנון השנייה, מדגימה היטב כי חזבאללה, גם אם תיאוריה זאת לא מופיעה במסמכיו או בהצהרותיו, פעל וכנראה גם יפעל לפי עקרונות האסכולה הצעירה. לפיכך, יש להבינה כאתגר עתידי עבור חיל הים ופעולותיו במקרה של מלחמה נוספת עם חזבאללה.

האסכולה הצעירה: מהות התיאוריה

האסכולה הצעירה התפתחה בצרפת בהנהגתו של אדמירל תאופיל אוב, במחצית השנייה של המאה ה-19.³ הרקע להתפתחותה היה הבנתה של צרפת כי לא תוכל להשיג עוצמה ימית שתתחרה בעוצמה הימית הבריטית. גורם נוסף היה הקיצוץ התקציבי הניכר שהוטל לצורך שיקומו של הצבא לאחר תבוסתו במלחמת גרמניה-צרפת (1870-1871), ושפגע קשות בצי. לפיכך, ומתוך הבנה שיישארו בנחיתות צבאית בעתיד

ספינת קרב צרפתית, 1876. אנשי האסכולה הצעירה קבעו כי אין כל טעם בבניית צי מלחמה גדול אם לא ניתן, או שאין כל כוונה, להשתמש בו במלחמה

מטוס מדגם Tu-95 Bear. סיפק למפציצים ארוכי הטווח את היכולת לפגוע בנושאות המטוסים האמריקניות, תוך שהוא נשאר מחוץ לטווח היירוט

העצומים שעמדו לרשות הצי האמריקני, לצד פיתוחים טכנולוגיים ושילובן של טכניקות מבצעיות חדשות, הטו בסופו של מאבק קשה את כפות המאזניים לטובת בעלות הברית המערביות.

הצי הסובייטי במלחמה הקרה

מקרה בוחן חשוב לבחינת תקפותה של תיאוריית האסכולה הצעירה, הוא בניין הכוח ותפיסת המלחמה של הצי הסובייטי במהלך המלחמה הקרה. בשונה מצי בריטניה, יפן וארצות הברית, לצי הסובייטי לא הייתה שאיפה לשלוט ביםים. כמו כן, בכל הנוגע לעוצמה הימית שונה התפיסה הסובייטית באופן מהותי מהתפיסה המערבית המסורתית. הגישה הסובייטית, שהדגישה את עליונות הכוח היבשתי כזה שאמור להשיג הכרעה במלחמה עתידית באירופה, הביאה את ברית המועצות לאמץ את האסכולה הצעירה. כך הפכו עקרונותיה בסיס לדוקטרינה הימית הסובייטית, ובניין הכוח הימי הסובייטי כוון להתמודדות עם הצי האמריקני שבבסיסו נושאת המטוסים.¹² הצי הסובייטי, בפיקודו של אדמירל סרגיי גורשקוב, למד היטב את המערכות הימיות והתתי-ימיות של מלחמת העולם השנייה, ובמיוחד את המערכה באוקיינוס השקט, והבין את יתרונותיה הגדולים של נושאת המטוסים. לגורשקוב לא היה ספק שהעוצמה הימית האמריקנית היא שהכריעה בסופו של דבר את יפן במלחמת העולם השנייה.¹³

בתוך הצי הסובייטי התנהל ויכוח בין אלה שטענו כי מול העוצמה האמריקנית יש להעמיד עוצמה דומה, כלומר לבנות נושאות מטוסים כפי שיש לאמריקנים, ובין אלה שקבעו כי לברית המועצות אין זמן לבנות צי נושאות מטוסים גדול וכי יש להתמקד בצוללות.¹⁴ יש לזכור שבנייה של צי נושאות מטוסים מחייבת לא רק השקעות כלכליות אדירות אלא גם מערכות לחימה תומכות, מטוסים והכשרת טייסים. לכך יש להוסיף כי מול חוסר הניסיון הסובייטי בהפעלת צי האמריקנים צברו ניסיון מבצעי רב בהפעלתו במהלך מלחמת העולם השנייה.

העדיפה גרמניה את אסטרטגיית "צי בכוח" ובמקביל ניהלה מלחמה כלכלית, בעזרת צי הצוללות שלה, נגד שיירות שהפליגו לעבר בריטניה.¹⁰ אם האסכולה הצעירה הדגישה את ספינת הטורפדו כלב המערך הימי של מדינה הנמצאת בנחיתות מול מעצמה ימית, ההתמקדות הגרמנית בצוללות מהווה המשכיית להדגשה של הצוללת כספינת הטורפדו התתי-ימית.

תיאוריות צבאיות שנכתבו לאחר מלחמת העולם הראשונה הציגו, על בסיס ניתוח לוחמת הצוללות הגרמנית, את הצוללת כאמצעי לחימה של החלשים המהווה איום קטלני לצי הסוחר של האויב ובכך יוצרת מלחמה ימית א-סימטרית.¹¹ מגמה דומה הייתה במערכה הימית בין גרמניה לאנגליה במהלך מלחמת העולם השנייה.

האסכולה הצעירה התפתחה בצרפת בהנהגתו של אדמירל תאופיל אוב, במחצית השנייה של המאה ה-19. הרקע להתפתחותה היה הבנתה של צרפת כי לא תוכל להשיג עוצמה ימית שתתחרה בעוצמה הימית הבריטית

עם תחילת בנייתו של הצי הגרמני בשנות ה-30 של המאה ה-20, התמקדו הגרמנים בבניית צי צוללות גדול, ומעט לאחר תחילת מלחמת העולם השנייה פתח צי הצוללות הגרמני בלוחמת סחר טוטלית. גרמניה הפעילה ביעילות צוללות בשתי מלחמות העולם, וכמעט הביאה לתבוסתה של בריטניה. לפיכך ניתן לראות בהפעלת הצוללות בשתי מלחמות העולם, במיוחד על-ידי גרמניה, פלטפורמה שהחליפה את ספינת הטורפדו. בסופו של דבר בריטניה לא נוצחה, מכיוון שברגעים המכריעים ביותר הצטרף לצד של הצי הבריטי הצי האמריקני. המשאבים

בהדרגה, עם הגדלת טווח הטיסה של המטוסים שהמריאו מנושאות המטוסים והכנסתן לשימוש של צוללות מדגם פולאריס, הרחיבה ארצות-הברית את טווחי המהלומה הגרעינית שלה. באופן פשטני ניתן לומר כי ברית-המועצות נזקקה לצי על-מנת להרחיק את הצי האמריקני, לטווח שבו לא יוכל לפעול ביעילות נגד מטרות אסטרטגיות סובייטיות. סיבה נוספת הייתה ההבנה שבכל מלחמה שתתחולל במרכז אירופה יגיעו רוב הלוחמים והלוגיסטיקה מארצות-הברית, כפי שהיה במלחמת העולם השנייה. לפיכך נזקקה ברית-המועצות לצי שביכולתו גם ליירט את השיירות האטלנטיות, כפי שעשה הצי הגרמני בשתי מלחמות העולם, וגם להשמיד את כוחות המהלומה האמריקניים שבסיסם נושאות המטוסים.¹⁵ לארצות-הברית היה אמנם יתרון ברור גם בתחום האווירי האסטרטגי, אך הסובייטים העריכו שאת המפציצים הבין-יבשתיים אפשר יהיה להפיל בעזרת ייצור המוני של מטוסי קרב סילוניים וכן באמצעות טילי קרקע-אוויר.¹⁶ לפיכך, בניגוד למצב ששרר במלחמת העולם השנייה, הוחלט כי הצי הסובייטי לא יפעל בימים ה"פנימיים", כלומר בים הבלטי או בים השחור, אלא באוקיינוסים.¹⁷ האמצעי שנבחר כדי לפגוע בעוצמה הימית האמריקנית באופן היעיל ביותר היה צוללת המונעת על-ידי מנוע גרעיני והחמושה בטילי שיט.¹⁸ כך יכולה הייתה הצוללת לפגוע בצי האמריקני ממרחק, בלי להיחשף לעוצמת יכולות לוחמת הנצ"ל של האמריקנים.¹⁹

בתוך הצי הסובייטי התנהל ויכוח בין אלה שטענו כי מול העוצמה האמריקנית יש להעמיד עוצמה דומה, כלומר לבנות נושאות מטוסים כפי שיש לאמריקנים, ובין אלה שקבעו כי לברית-המועצות אין זמן לבנות צי נושאות מטוסים גדול וכי יש להתמקד בצוללות

עם התפתחותה של המלחמה הקרה וכתגובת-נגד להתפתחויות הטכנולוגיות האמריקניות, שופרו גם הצוללות הרוסיות.²⁰ לצי הצוללות נוסף נדבך קרבי שחיזק את הזרוע האווירית שלו - ה-SNA (Soviet Naval Aviation) - במפציצים שיכלו לשגר מטחי טילי אוויר-שטח מטווחים רחוקים. הטילים הללו סיפקו למפציצים ארוכי הטווח את היכולת לפגוע בנושאות המטוסים האמריקניות, תוך שהם נשארים מחוץ לטווח מטוסי היירוט האמריקניים ומערכות הנ"מ האחרות.²¹ הטיל הראשון היה ה-Tu-16 Badger, בעל טווח של כ-90 ק"מ, והוא שוגר ממטוסי Tu-16 Badger. 500 מטוסים מדגם זה פעלו בשירות החל ב-1954, והפכו ל"נושאי הטילים" העיקריים של ה-SNA.²² ה-Tu-95 Bear, בעל טווח של 185 מייל. בהמשך המלחמה הקרה הצטיידה ברית-המועצות במטוסי Tu-95 Bear שצוידו ב-Tu-95 Bear, בעלי טווח של כ-400 ק"מ. בין השנים 1964-1965 נכנס לשירות המפציץ הבינוני Tu-22 Blinder, ואחת מהגרסאות שלו נשאה את ה-AS-4, הקטן יותר מה-AS-3 אך בעל אותו טווח.²³ כמו כן, חלק מהמפציצים

הוסבו למטוסי סיור ארוכי טווח על-מנת לעקוב אחר הצי האמריקני, וכחלק ממערך הנצ"ל של הצי הסובייטי.²⁴ בכך הפכו המפציצים לטווחים בינוניים וארוכים למרכיב חשוב ביכולות הצי הסובייטי, בהתמודדותו עם הצי האמריקני.²⁵ לספינות הטורפדו, לפי אותה חשיבה צרפתית, נוספו כעת "ספינות טורפדו מעופפות" - מפציצים המשגרים מטחי טילים. אדמירל גורשקוב קבע בביטחון מלא כי השילוב של המטוסים והטילים הוא הנשק העיקרי נגד ציי האויב, וכי הטילים הם מרכיב חשוב בלוחמה הימית כפי שטילי קרקע-אוויר הם מרכיב עיקרי בהגנה נגד מטוסים של ברית-המועצות.²⁶

הרכב כוחות זה נתן לדעת האסטרטגים הסובייטים מענה יעיל לעוצמתה הצבאית הימית האמריקנית, אך גם יכולת התקפית נגד ארצות-הברית עצמה ונגד היכולת שלה להניע גייסות ואספקה לעבר אירופה. במהלך המלחמה הקרה קבעו אנליסטים מערביים כי אין כל ספק שצוללות התקיפה הסובייטיות ואלה בעלות היכולת לשגר טילי שיט, לצד המפציצים המשגרים ASM, ימלאו תפקיד מכריע בהתמודדות של ברית-המועצות עם הצי האמריקני.²⁷

תהליכי המודרניזציה שעבר הצי הסובייטי מהמחצית השנייה של שנות ה-50, הפכו אותו לכוח צבאי בעל יכולת הרתעה,²⁸ בעיקר בתחום המלחמה הקונוונציונלית. מאחר שברית-המועצות ראתה בארצות-הברית את התוקפן במהלך המלחמה הקרה, ההנחה הייתה שצי מודרני ימנע ממנה לפתוח במלחמה קונוונציונלית מכיוון שלא תוכל לתגבר את כוחותיה באירופה ותאבד את יתרונה הימי בתחום נושאות המטוסים.

במהלך המלחמה הקרה לא נפגשו שני הציים באופן ישיר, אך תהליכי בניין הכוח של הצי הסובייטי מדגימים היטב כיצד יישמו הלכה למעשה את עקרונותיה של האסכולה הצעירה, בניסיון למצוא פתרון מבצעי לעוצמתו הכבירה של צי האויב.

בניין הכוח של הצי הסיני בשלהי המאה ה-20

בבחינת תהליך בניין הכוח הסיני אפשר למצוא שילוב של התיאוריה המהניסטית עם האסכולה הצעירה. סין מבינה שאם ברצונה להפוך למעצמת-על עליה להכיר בחשיבות העוצמה הימית, והעדות לכך היא עצם הכוונה לשדרג את יכולותיה הימיות. נוסף על כך, לסין ברורה החשיבות הקריטית של הגנת דרכי התקשורת הימיות שלה, והיא מבינה כי דרכים אלה הן נקודת התורפה האסטרטגית שלה. פגיעה בנתיבי הים אל סין וממנה יכולה לפגוע אנושות בכלכלתה ובעוצמתה הפוליטית. הדרך לבניין הכוח הימי מצויה במהות שמציגה האסכולה הצעירה.

סין מכירה בעובדה כי איננה מסוגלת לעמוד מול עוצמתו של הצי האמריקני, כפי שצרפת הבינה שהיא איננה מסוגלת להתמודד עם הצי הבריטי ולהכריעו. כמו כן, לסין אין די זמן ומשאבים שיאפשרו לה לבנות צי על-פני שטח גדול, שישתווה בגודלו לשטח הצי האמריקני, בלי לפגוע במרקם הכלכלי שלה. האסכולה הצעירה מציעה אלטרנטיבה אסטרטגית לבניין כוח ימי: התמקדות בבלטפורמות מהירות, זולות (בהשוואה למחירה של נושאת מטוסים) והתקפיות שיאפשרו לפגוע בנקודות התורפה של צי המשתרע על-פני שטח גדול.

סין, בדומה לברית-המועצות במלחמה הקרה, קובעת גם היא כי את עוצמתה הצבאית יש לפרש כהגנתית באופייה, וכי משימתה העיקרית היא הרתעת אויבים אפשריים ובראשם

צוללת סינית מדגם A39 (יואן קלאס). ההרתעה נובעת מעצם העובדה שצוללות תקיפה בעלות הנעה גרעינית הפכו לנשק אסטרטגי

אחר דרכים למצוא את נקודות החולשה האמריקניות. לפיכך, מבחינתו של הצי הסיני, המודל שאותו יש ללמוד הוא המודל הסובייטי שהתפתח במהלך המלחמה הקרה, הן מבחינת בניין הכוח והן מבחינת תפיסת ההפעלה. על כוחותיה לפעול הרחק מתחומי ארצות־הברית בעזרת פלטפורמות המסוגלות לשגר אמצעי לחימה מלב ים, וכן תוך הסתמכות קריטית על נתבי התקשורת הימיים. מציאות זאת מגבירה את הרלוונטיות של החשיבה הסובייטית עבור הצי הסיני.

האסכולה הצעירה מציעה אלטרנטיבה אסטרטגית לבניין כוח ימי: התמקדות בפלטפורמות מהירות, זולות (בהשוואה למחירה של נושאת מטוסים) והתקפיות שיאפשרו לפגוע בנקודות התורפה של צי המשתרע על־פני שטח גדול

מול האסטרטגים הסינים עומדים ההלכה והמעשה האמריקניים. ניתן למצוא ברשת מסמכים רבים של הצי האמריקני שמציגים, בקווים כלליים אמנם, את תפיסת ההפעלה של הצי. לכך יש תימוכין במלחמות ובמבצעים קטנים יותר שניהלה ארצות־הברית בשנים 1991-2003. תפיסת ההפעלה האמריקנית מדברת על מבצעים משולבים שבהם יתמכו כוחות הצי בכוחות היבשה. במקרה כזה, טוען פיטר הווארת' בספרו, תפעיל סין את צי הצוללות שלה ב"אסטרטגיה מונעת גישה", שתמנע

ארצות־הברית. מכיוון שהכוח הימי האמריקני מבוסס על אוניות שטח, הצי הסיני מתמקד בצוללות כדי לפגוע בכמה שיותר אוניות אמריקניות ולתרגם הצלחות טקטיות לרמה האסטרטגית והפוליטית. במילים אחרות, סין מעוניינת לגרום לכוחות האמריקניים לסגת לתחומים מוגנים יותר ולנטוש את זירת המלחמה, וכך להפחית את מספר אבדות.

כוונת ההרתעה היא למנוע, מלכתחילה, מארצות־הברית לפעול לטובתה של טייוואן במקרה שסין תחליט על ניהול מבצע צבאי רחב היקף. ההרתעה נובעת מעצם העובדה כי צוללות תקיפה בעלות הנעה גרעינית וצוללות המסוגלות לשגר טילים ארוכי־טווח הפכו למעשה לנשק אסטרטגי. הצוללת לא יכולה לשמש להפגנת כוח גלויה (כפי שיכולה לעשות נושאת המטוסים), ועצם הידיעה על הימצאותה אצל האויב הופכת את הצוללת לאמצעי לחימה בעל יכולת הרתעה.

מצבה של סין כיום דומה בכמה מאפיינים למצבה של גרמניה ערב שתי מלחמות העולם, ובמיוחד לברית־המועצות בתקופת המלחמה הקרה. הן מול גרמניה והן מול ברית־המועצות עמדו שני הציים הגדולים בעולם (כל אחד בתקופתו) שראו בצי מכשיר לחימה מכריע. כמו כן, השתיים היו בעלות אוריינטציה יבשתית מובהקת, וכוחן הימי של אויבותיהן העמיד אותן בפני איום קיומי.

סין עומדת מול עוצמתו של הצי האמריקני, צי בעל עבר מפואר, ניסיון קרבי עשיר וחשוב מכך - היותו מצויד בטכנולוגיות־על ובאמצעי לחימה עדיפים, כמותית ואיכותית. היא תלויה בדרכי המסחר הימיות, וניתן להשוות זאת, בלי הגזמה רבה, לתלותן של בריטניה ויפן בסחר הימי מבחינה היסטורית ועכשווית. ההתפתחות המחשבתית הימית של סין היא למעשה חיפוש

את סאדאת לשקול מחדש את חזרתה של האופציה הצבאית, כאמצעי לשבירת הקיפאון המדיני והחזרת הכבוד הלאומי למצרים.³³

סאדאת ידע כי צבאו לא יכול להתמודד מול היתרון של צה"ל בתמרון משוריין ובכוח אווירי.³⁴ מבחינתו, מהלך צבאי מטרותו לשרת באופן ישיר מהלך מדיני, שכן גישתו הייתה לפתוח במלחמה כוללת אך מוגבלת ביעדיה. אם נרצה לתרגם זאת למהות צבאית, הרי שכוונתו של סאדאת הייתה לחצות את תעלת סואץ, להשתלט על רצועה בעומק של כמה קילומטרים ולהדוף מתקפות-נגד של צה"ל שנועדו להשמיד את הכוחות המצריים שצלחו, ובהמשך אף לחצות את התעלה.

התוכנית בוצעה כמעט במלואה בימים הראשונים של המלחמה.³⁵ הכוחות המצריים שצלחו עקפו בדרך כלל את מוצבי צה"ל על גדות התעלה, והדפו ניסיונות מאולתרים של השריון הישראלי להדוף אותם או לחבור למוצבים. בהמשך התמקדו המאמצים המצריים בהרחבת האחיזה בגדה המזרחית. ההרחבה נעשתה הן לכיוון מזרח על-מנת ליצור עומק הגנתי טקטי, והן לכיוון צפון ודרום, במטרה לחבר את ראשי הגשר לשני מתחמי הגנה רצופים ברמת הארמייה.

כוונתו של סאדאת הייתה לחצות את תעלת סואץ, להשתלט על רצועה בעומק של כמה קילומטרים ולהדוף מתקפות-נגד של צה"ל שנועדו להשמיד את הכוחות המצריים שצלחו, ובהמשך אף לחצות את התעלה

מערך ההגנה שהקים הצבא המצרי היה בעומק של 8-12 ק"מ ובעל ארבעה נדבכים, ששילובם הדגיש את עוצמת האש מול יתרונות התמרון של צה"ל:

1. שדות מוקשים חפוזים שהונחו בחזית מערכי ההגנה.
2. מערך צפוף של אמצעי נ"ט שונים, בעיקר טילים מונחים מדגם "סאגר" ומטולי רקטות מסוג אר-פי-גי 7, אך גם תותחי נ"ט מסוגים שונים וכן טנקים וכלי רכב משוריינים נושאי טילי סאגר לשם עיבוי מערכי ההגנה הקבועים, במקרה של מתקפה ישראלית.³⁶ השלמת מערך הנ"ט התבססה על חוליות נ"ט כציידי טנקים, בעיקר על בסיס כוחות הקומנדו המצריים שלעיתים יצאו מחוץ למערכי ההגנה לשם הנחת מארבים לכוחות השריון של צה"ל שנועו על צירים לעבר אזורי הצליחה.
3. מערך נ"מ צפוף שהורכב ממגוון של טילים ותותחי נ"מ. סוללות הטילים מסוג SA-2, SA-3 ו-SA-6 נמצאו בגדה המערבית של התעלה, ואל הגדה המזרחית הועברו טילי כתף מסוג SA-7 ותותחי נ"מ מסוגים שונים ובעיקר ZSU-23x4 כתותח נ"מ מתנייע.³⁷ בעזרת מערך נ"מ זה הצליחו המצרים לפגוע במטוסי חיל האוויר בגבהים שונים, ושיבשו את היתרון המוחלט של חיל האוויר ואת יכולתו לסייע לכוחות הקרקע.
4. במערך ההגנה המצרי היה שימוש מסיבי בארטילריה, ראשית כסיוע לכוחות הצולחים, ולאחר מכן לצורך הפגזת

מארצות-הברית לערוך מבצעים התקפיים סמוך לתחומיה.²⁹ המבצעים המשולבים האמריקניים בעיראק ובאפגניסטאן כוונו כלפי יעד סופי - כיבוש פיזי של שטחים. ספק רב אם לארצות-הברית יש כוונה או יכולת לכבוש את סין, או לפחות את אזורי החוף המיושבים בצפיפות. לאמריקנים יש יכולת לפגוע באופן קשה במטרות אסטרטגיות בסין בעזרת מטחי טילים מלב ים,³⁰ ובמקרה כזה על סין לפעול מול הצי האמריקני הנמצא בלב האוקיינוס השקט. ואולם, הטבעתה של נושאת מטוסים אינה משימה קלה וכך גם פגיעה ביכולות הפיקוד, השליטה והתקשורת של הצי. נקודת התורפה האמריקנית היא למעשה יכולתה להגן על נתיבי התקשורת הימיים שלה מארצות-הברית, לעבר קבוצות הקרב הפועלות בים.

סין מבצעת תהליכי שדרוג רציפים בצי הצוללות שלה, הכוללים גם הקפדה על הכשרה איכותית יותר של כוח האדם, אימונים אינטנסיביים, פיתוח תורות לחימה ובניית מערכת תשתית ולוגיסטית כדי לתמוך בצי הצוללות.³¹ כל אלה מציגים אתגרים רציניים לצי האמריקני. אף שהצי הסיני אינו מהווה איום אסטרטגי על הצי האמריקני הוא יכול להשיג הצלחה טקטית, והטבעתה של נושאת מטוסים, למשל, יכולה להיות מתורגמת להצלחה פוליטית ואף לתודעתית. חששה של ארצות-הברית מצי הצוללות הסובייטי במלחמה הקרה נכון גם לצי הצוללות הסיני כיום.

לא ניתן להכריע בסוגיה, האם המגמות ותהליכי המודרניזציה, ההתחמשות וההצטיידות של סין הם הגנתיים או התקפיים,³² אך אין ספק כי הם משמשים אתגר להמשך ההגמוניה הצבאית המוחלטת של ארצות-הברית במערב האוקיינוס השקט. למעשה, התמהיל הצבאי-ימי שסין בונה הופך בהדרגה את התחום הימי שסביבה לעבר מערב האוקיינוס השקט, לאזור מנוע גישה ושטח A2/AD מבחינתה של ארצות-הברית.

בניין הכוח המצרי לפני מלחמת יום הכיפורים

עד כה נבחנו שלושה מקרים המתייחסים באופן ברור לבנייה ולהפעלה של כוח ימי של צד חלש מול עוצמה ימית של צי חזק. כעת ברצוני להראות כיצד באה לידי ביטוי תיאוריה זו גם בקרב היבשתי. זאת על-ידי דיון בבניין הכוח המצרי והפעלתו במלחמת יום הכיפורים. אף שבספרות הענפה על אודות מלחמה זו לא מוזכר כי מצרים פעלה לאורה של האסכולה הצעירה, הניתוח שלהלן מצביע על כך שמצרים פעלה כך באופן מובהק.

בסוף ספטמבר 1970, כחודש לאחר סיומה של מלחמת ההתשה, עלה לשלטון במצרים אנור סאדאת, שירש את הנשיאות עם מותו של הנשיא גמאל עבד אל-נאצר. גישתו של סאדאת כלפי הסכסוך עם ישראל הייתה שונה מקודמו, והוא פעל בתחילה לחיפוש פתרון דיפלומטי שיביא לתחילתו של תהליך מדיני, לקראת השגת מטרותיה של מצרים - נסיגה ישראלית מסיני. בשנים 1971-1972 ניסה סאדאת לממש את האופציה המדינית, ולא היה מוכן להשלים עם המציאות של הקיפאון המדיני שלמעשה שימר את התבוסה הקשה של 1967. כמו כן, הוא נתקל בקשיים במדיניות הפנים שלו, שנבעו גם ממצבה הכלכלי הקשה של מצרים, ובאופן כללי היה שלטונו מעורער לנוכח אישיותו הלא כריזמטית, בהשוואה לזאת של קודמו. לרבים במצרים נראתה מדיניותו של סאדאת בשנתיים הראשונות לשלטונו כתבוסתנית, ומכלול גורמים אלה הביאו

טיל מונחה, אנטי טנקי מסוג סאגר, שימש את מערך ההגנה המצרי בסני. סאדאת ידע כי צבאו לא יכול להתמודד מול היתרון של צה"ל בתמרון משוריין ובכוח אווירי

מטריית ההגנה של הנ"מ.³⁹ באמצעות מערכי הגנה אלה הצליח הצבא המצרי להדוף את התקפות הנגד המשורינות של צה"ל, ובמיוחד את זאת של 8 באוקטובר 1973.

מערכי ההגנה המצריים ביטלו את היתרונות המבצעיים של צה"ל - התמרון המשוריין והעוצמה האווירית. למעשה, הצבא המצרי נותר במערכים אלה בכל השבוע הראשון של הלחימה, ונמנע מלצאת מהם מחשש לאבד את ההגנה שסיפקו אמצעי הנ"ט והנ"מ. נראה היה כי מצרים חשה שהשיגה את מטרת המלחמה שלה. למעשה, מצרים ויתרה על ההתקפה ועל התמרון מאותו רגע שכוחותיה השלימו את חציית התעלה והתבססו במערכי הגנה. האש החליפה את התמרון.

גישה זאת פיצתה על נחיתות הצבא המצרי תוך הערכה, שהתבררה ככזוה, כי מתקפות הנגד המשורינות של צה"ל יישברו על מערכי ההגנה שהוקמו בגדה המזרחית של התעלה, יביאו לשחיקת הכוחות הישראליים ויגרמו להם לאבדות רבות. אמנם נוכל לטעון כי המהלך הפותח, חציית התעלה, היה מהלך התקפי מובהק, אך יש לזכור כי הוא התבסס בעיקר על כוחות

כוחות השריון הישראליים במטרה למנוע מהם להתארגן או לירות מעמדות לעבר הכוחות המצריים.

המהלכים שביצעה מצרים היו, לדעת הרמטכ"ל המצרי בזמן המלחמה, סעד א־שאזלי, הפתרון המבצעי במשוואת יחסי הכוחות והיעילות הקרבית בין הצבא המצרי ובין צה"ל. טענתו הייתה כי הבעיה המרכזית של מצרים היא העליונות האווירית של ישראל ומתקפות נגד משורינות. הפתרון לפיכך היה חצייה מהירה של התעלה והתבססות מיידי במערכי הגנה. כל ניסיון התקפי שחרג מכך היה, לטענתו, בלתי אפשרי ונדון לכישלון.³⁸ הערכת הפיקוד הבכיר המצרי הייתה כי תוך חצי שעה עד שעתים יוכל צה"ל לארגן מתקפת נגד משורינת, אך השריון המצרי יוכל לחצות את התעלה ולהיכנס לקרב רק לאחר 16 שעות מתחילת הצליחה. הפתרון היה הצטיידות מסיבית בנשק נ"ט עבור הרגלים, והגבלת ההתקדמות מזרחה על־ידי התחפרות במערכי הגנה במרחק קילומטרים ספורים מגדות התעלה. זאת על־מנת שיוכלו לקבל סיוע ישיר מטנקים בגדה המערבית, יעשו שימוש מסיבי בארטילריה ויימצאו תחת

רגלים כמושים בנשק נ"ט, ומטרתו הייתה להשיג, במהירות האפשרית, מאחז בגדה המזרחית ולהתבסס במערכי הגנה מול מתקפות הנגד הצפויות של השריון הישראלי.

חזבאללה והאסכולה הצעירה

בחינתה של תיאוריה צבאית, טוען מיכאל הנדל בספרו, צריכה להיעשות באמצעות מענה לארבע שאלות:⁴⁰

1. כיצד התיאוריה משקפת את התקופה ואת בעיותיה?
 2. כיצד התפרשה התיאוריה בתקופות שונות?
 3. כיצד תורמת התיאוריה להבנה או לפתרון של בעיות בנות ימינו?
 4. באילו מובנים הפכה התיאוריה למיושנת?
- לשאלה הראשונה ניתן להוסיף ולשאול, האם היא רלוונטית לתקופה שבה נכתבה. כמו כן, אם התשובה לשאלה השלישית תהיה כי התיאוריה תורמת להבנת בעיות בתקופתנו - הרי בהכרח התשובה לשאלה הרביעית היא כי התיאוריה עדיין לא הפכה למיושנת.

ציר זה מבין את חולשתו מול יכולות התמרון של צה"ל. לפיכך פותח תמהיל בעל יכולות התקפיות ברמה האסטרטגית, ובעיקר ירי תמ"ס לעבר מטרות בעומק ישראל

בשני העשורים האחרונים, ובמיוחד עם התערבותה של איראן במלחמת האזרחים בסוריה, התחזק מאוד הציר האיראני-שיעי (הסוהר השיעי) הכולל בתוכו, מלבד איראן, גם את סוריה ואת המיליציות השיעיות במדינה, המיליציות השיעיות בעיראק, לבנון (על בסיס חזבאללה) ובהקשר הזירתי הכולל גם את הגברת השפעתה של איראן ברצועת עזה, עם תמיכתה וסיועה לחמאס ובמיוחד לג'האד האסלאמי. ההתחזקות באה לביטוי בכמה היבטים:

1. ירידת איום הצבאות הסדירים המדינתיים ועליית איום מצד ארגונים תת-מדינתיים הנתמכים על-ידי איראן. משמעות איום זה היא ירידה באיום התמרון לשטח ישראל, ומנגד - עלייה של חדירה מוגבלת לשם פח"ע ובעיקר הישג תודעתי.
 2. עליית איום ירי התמ"ס על העורף הישראלי ועל מטרות אסטרטגיות, וזאת על-ידי מאמץ רצוף להגדלת היקף החימוש תלול המסלול (תמ"ס), הפיכתו למדויק יותר, פיזורו במרחבי הלחימה והסתרתו/הטמעתו בסביבה האזרחית.
 3. פריסת יחידות האויב באזורים מיושבים במטרה להקשות את הירי-מנגד של צה"ל, ובמקביל שיפור מגוון יכולות לחימה טקטיות על-מנת לשבש את מאמצי צה"ל באוויר, בים וביבשה, בעיקר אם צה"ל יבצע תמרון לתוך שטחי האויב.⁴¹
- בהיבט המבצעי, כוחות הציר נעדרים יכולות תמרון לביצוע מהלכים התקפיים מהותיים לשטחה של ישראל, כפי שהיה למדינות ערב עד 1973. מנגד, ציר זה מבין את חולשתו מול יכולות התמרון של צה"ל. לפיכך פותח תמהיל בעל יכולות

התקפיות ברמה האסטרטגית, ובעיקר ירי תמ"ס לעבר מטרות בעומק ישראל, היוצר - מחד גיסא, מערכי הגנה ברמה הטקטית על-מנת למנוע תמרון או לפחות להקשות עליו, ומאידך גיסא - מאפשר לבצע מחטפים, כלומר פשיטות והתקפות מקומיות לעבר יישובים הסמוכים לגבול (למשל כוח רדואן של חזבאללה או כוח נח"ב של חמאס).

במילים אחרות, האויב משלב בין התקפה להגנה, בכל רמות המלחמה, ובזמן שהוא מגן על נכסיו ומנסה להקשות על תמרון הוא יכול לתקוף מטרות בעומק ישראל. יש לזכור כי האויב עושה מאמץ רצוף להבטיח את שרידות נכסיו האסטרטגיים על-ידי פיזורם והסתרתם, ובכלל זה הטמעתם באזורים שבהם נמצאת אוכלוסייה אזרחית. ואולם כאן מצויה גם אחת מנקודות התורפה שלו - היכולות האסטרטגיות שמורות אמנם במתקנים מבוזרים ומוגנים, אך אם הם מתגלים העובדה שהם ניחים הופכת אותם חשופים יותר לתקיפה, כפי שהיה במבצע "משקל סגולי" ב-2006.⁴²

נוכל לזהות שתי דרכים עיקריות להגנה על המתחמים הניחים: הראשונה, הסתרת היכולות במרחב האזרחי ותת-הקרקע. השנייה, יצירת מערכים קרביים שיקשו על תמרון קרקעי, תוך שאיפה לגרום למספר נפגעים רב ככל האפשר. יתר על כן, יש שאיפה למצות ככל האפשר את השטח האזרחי - בנוי ותת-קרקע - על-מנת לצמצם את יתרונו היחסי של צה"ל, הן בחמ"מ לסוגיו השונים והן בתמרון.

נכסיו האסטרטגיים של האויב נמצאים בעומק המערכת והאסטרטגי שלו, ולפיכך לא ניתן להגיע ולפגוע בהם באמצעות תמרון קווי. נוסף על כך, המאפיין של מערך ההגנה של האויב מהווה, לצד ההסתרה של נשק התמ"ס, גם הגנה טקטית, פסיבית ואקטיבית: מטעני צד, בורות ייקוש ומוקשים על הצירים המובילים למקומות המסתור וכן אש מדויקת מנגד, בעיקר באמצעות טילי נ"ט אך גם על-ידי ירי מרגמות וצלפים. נוכל לטעון כי את ההגנה בממד האסטרטגי אפשר להרכיב באמצעות שימוש בכטמ"מים, רחפנים, ל"א וסב"ר, במטרה ליצור אזור שיקשה על הכוחות המתמרנים לנוע בו ואף ימנע מהם גישה לאזורי הלחימה של כוחות אוויר וים.

ניתן לסכם את תפיסתו המבצעית של האויב כשילובים אסטרטגיים וטקטיים, הן הגנתיים והן התקפיים, ובכך יכול האויב למצות את יתרונות הדומיננטיות של האש המדויקת תוך שהוא מצמצם את פגיעותו לאש המדויקת של צה"ל. שילוב זה יכול לגבות מחיר כבד, ולצד היכולת לפגוע בעורף של ישראל נוצרת הרתעה. על-מנת לשבש משוואה זו יש לפעול בעומק המערכת ואף האסטרטגי של האויב באמצעים שונים ומגוונים, ובכלל זה הפעלת כוחות קרקעיים המסוגלים להגיע לעומק מערכי האויב. ואולם קודם לבניין כוח, צה"ל נדרש להבין מהי התיאוריה הצבאית שלאורה פועלים צבאות האויב. האמריקנים למדו את תפיסת המבצעים העמוקים של הסובייטים ופיתחו את ה-AirLand Battle, ולימוד המגמות המתרחשות בסין בעשורים האחרונים הביא אותם לפתח את ה-AirSea Battle. מאמר זה ניסה להגדיר את תיאוריית האסכולה הצעירה והנדבכים שנוספו לה כתיאוריה אפשרית שלאורה פועל האויב, כתחילתו של תהליך לימוד שעל צה"ל לעבור על-מנת לגבש תיאוריה, שלאורה ייערך תהליך בניין כוח, וביים פקודה - הפעלתו.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

